

ЛІТЕРАТУРА ТА СУСПІЛЬСТВО

Л.П.Сердюк

Чернівецький національний університет

РОМЕН РОЛАН: “СЛОВО ПЕГІ ДОПОМОГЛО ЗВІЛЬНЕННЮ СОВІСТІ БЕНТЕЖНОЇ ФРАНЦІЇ, ЩО ЗАПИТУВАЛА СЕБЕ”

Перед сучасною історією літератури постала важлива та очевидна проблема: чи відповідає реальна картина будь-якої історико-культурної доби тому трактуванню, яке склалося на сьогодні? Найчастіше з'ясовується, що ми сприймаємо образи деяких письменників в “адаптованому” вигляді. Звичайно, ця “адаптація” пояснюється ідеологічними вимогами культури, в умовах якої вивчається та досліджується письменницька доля. Відповідно постає питання про її художню спадщину.

Це актуальне питання про відповідність образу певної національної культури, що створювалась в існуючій історико-літературній інтерпретації, реальному її образу, набуває особливого змісту. Сьогодні перед літературознавцями постає нове завдання, яке допоможе розкрити цей узагальнений образ в конкретиці – дослідження персоналій.

Отже, звернімося до французького культурного досвіду кін. ХІХ – поч. ХХ ст. У вітчизняному реєстрі пріоритетів цієї доби виділені такі усім добре відомі імена як Е.Золя, А.Франс, М.Пруст, Р.Ролан, Г.Аполлінер тощо [6]. Однак, в цьому переліку відсутнє ім'я їхнього сучасника Шарля Пегі. Авторитетний для нас Ромен Ролан поставив його перед собою, беззаперечно визнаючи його лідерство [4, с. 672].

Наша стаття присвячена нагальній проблемі, пов'язаній з необхідністю певної ревізії ролі та місця Ш.Пегі у французькій літературі новітнього часу. Відомості про письменника в нашому літературознавстві вкрай неповні та суперечливі. В статті М.О.Яхонтової творчість Пегі розглядається крізь призму його “партійного” досвіду (соціаліст) та суспільної діяльності, як рух в від передових ідеалів до ідейного ренеґатства. Дослідниця підкреслювала, що в його творчості останнього періоду “виявилася притаманне патріархально-сільському світосприйняттю поєднання любові до простої людини-трудівника з консервативними тенденціями та релігійністю в її традиційно-католицькому вигляді” [3, с. 636-637]. Чи так воно насправді? Це так, якщо вважати, що творчість письменника анґажується вимогами суспільного світового порядку. В цьому випадку значення письменника справедливо визначається його громадською позицією. Відповідно, в разі відмови такого письменника від

цієї ролі, його було прийнято автоматично зараховувати до табору ренеґатів та зрадників суспільно-громадської ідеї. Проте для нас саме цей момент стає не завершенням чемної письменницької долі, а тільки початком нової проблеми. Ця проблема полягає у висвітленні суті подібного вчинку і того, що за ним приховується: громадянська смерть або духовне оновлення, кінець чи, навпаки, початок якісно нового стану його внутрішнього світу та таланту? Можна вважати, що випадок Пеґі є досить наглядним прикладом для висвітлення цієї проблеми.

Наведений уривок із статті Яхонтової свідчив про типовість подібних оцінок у літературознавстві радянського періоду, у даному разі – на прикладі діяльності Пеґі.

Суспільна позиція письменника стала темою бурхливого обговорення і в його рідній французькій критиці. Специфічність його соціалістичних поглядів неодноразово привертала увагу дослідників. Підкреслювався, наприклад, такий ракурс: “Чи змінив Пеґі свої погляди? Або навіть чи зрадив він соціалізму?” [10, с. 141]. Пеґі стверджує протилежне. Він залишається відданим соціалістичному ідеалові своєї юності. Це саме соціалізм відхилився в бік антиклерикалізму, тоді як зубожіння народу мало б утримувати його увагу (про “Жана Косте”), і він (соціалізм – Л.С.) деградує, надаючи свою підтримку та стаючи на захист уряду, який дозволяє або й організовує наклепи (“Наклеп на права людини”, 1905). Власне, Пеґі ніколи не був таким соціалістом, як інші: це доводить його “Жанна д’Арк”. [10, с. 142]. З плином часу його наступ на офіційний соціалізм, потім два його звернення (патріотичне та релігійне) уявляються, як несподівана розв’язка” [10, с. 141].

У всіх наведених критичних конструкціях наша увага зосереджується переважно на питанні “якості” так званого соціалізму Пеґі, але абсолютно ігнорується питання цілісно нової якості завершального етапу його свідомості. Полишимо це питання соціалістам, щоб перейнятися питанням іншого кшталту: що саме відбулося з письменником, у чому полягала суть метаморфози його свідомості, чи дозволяється рахувати це світоглядним регресом?

Прислухаємося до характеристики Р.Ролана, який справедливо бачив суть творчості Пеґі в “запитуванні себе” [4, с. 674]. Мабуть, саме тут ховається суть істини: Пеґі був саме таким, для нього було надзвичайно важливим усвідомлювати справедливість та істинність кожного свого кроку та співвідносити це з тим загальним напрямком, в середині якого письменник був змушений перебувати. Творча спадщина Пеґі підтверджує те, що його так би мовити “анґажованість” була проявом суцільної згоди письменника із загальною тенденцією цього руху. Письменник рішуче відійшов від цього соціального руху, як тільки з’явилися перші сумніви щодо його істинності.

У житті Шарля Пеґі 1908 р. як раз був тим зламним моментом, після якого зазнає кардинальної зміни минулий пафос його творчості. Цей

період відбиває докорінну переорієнтацію в його світосприйнятті. Відкидається боротьба як омана людської волі і фактично як утопія.

Замість цього ми спостерігаємо відродження давньої сократівської парадигми "пізнай себе". Це "пізнай себе", це "запінання себе" повертає Пегі обличчям до фундаментальної християнської істини: "Царствіє Божіє в середині нас знаходиться". Ось та істина, той вирішальний момент, що відриває Пегі як письменника-філософа від суєти земних вимірювань. Отже він не падає, а, навпаки, підноситься – ось у чому суть проблеми. Пегі саме переживає новий, бурхливий досвід духовного перетворення. Позаду, скажімо, буремні часи так званої справи Дрейфуса, в якій Пегі брав чи не найактивнішу участь.

Новий шлях його супроводжується кількома знаменними подіями, серед яких: остаточний розрив, сварка із старими друзями-соціалістами, через це – досвід духовної самотності; примирення з Богом, страждання через нехрещення своїх дітей; шалена любовна спокуса, врешті – війна та передчасна загибель [12, с. 57-58]. Саме ця частина біографії Пегі практично не розкрита нашими вітчизняними науковцями. Зробимо спробу заповнити цю суттєву лакуну.

Шарль Пегі (1873 7/1 – 5/9 1914), син лотаринзького теслі та майстрині з плетіння стільців, змалку привчався багато і з задоволенням працювати. Вже в дитинстві формуються риси його характеру, що визначають потім його творчу путь: це демократичні погляди, прагнення досягти успіху в житті завдяки праці та ґрунтовній освіті, чесність, справедливість, патріотизм. Тому закономірно, що в свої 12 років він був відзначений директором Орлеанської Еколь Нормаль, став стипендіатом №1, що надало йому право продовжити безкоштовне навчання у Вищій Еколь Нормаль.

Студіюючи науки, Пегі поглиблює свої знання з соціології, філософії, особливо цікавиться філософськими теоріями свого сучасника А.Берґсона. Під цим впливом він відкидає релігійну практику і перетворюється на республіканця і соціаліста. З 1895 р. письменник присвячує себе політичній діяльності, друкуючи невдовзі з цього приводу два маніфести "Про соціалістичне місто" (1897) та "Марсель, перший діалог про гармонійне місто" (1898).

Пегі був одним з найнепримиренніших поборників справи Дрейфуса [7, 9, 15]. Він відмовляється визнати, що правда та справедливість можуть бути об'єктами політичних компромісів. Вимагаючи, щоби всі перипетії цієї справи були висвітлені широкому загалу, Пегі з обуренням виступає проти своїх товаришів-дрейфусарів, які погодилися на амністію [5, с. 35]. На його тодішню думку, подібне рішення несправедливо змішувало винних з невинними. Тому він палко стверджував, що його супротивники зазіхають на честь самої Франції та її армії.

З кінця 1899 р. Пегі починає друкувати свої славнозвісні "Двотижневі щоденники" – періодичне видання, в якому він прагнув вільно

висловлювати свої думки з будь-яких проблем сучасності: чи то буде воєнна небезпека, чи агресія, чи злиденне зuboжіння найбідніших, або демагогія та антиклерикалізм можновладців тощо. Один із співзасновників названого видання, Ромен Ролан, так передає емоційний настрій цього періоду: "Ми були захоплені полум'яною жагою діяльності, істини та чистоти. Всі молоді роки наші серця переповнювалися гнівом, спостерігаючи за тим, як оці високі поняття повсякчас паплюжились – і в області літератури, і в області політики" [4, с. 642].

Чи не першим з французів ще у 1905 р. Ш.Пеґі відчував загрозу з боку мілітаристських амбіцій Німеччини. Тому, мабуть, він все сильніше занурювався думкою в ідеї пацифізму та соціалістичного інтернаціоналу, прагнучи до відродження разом з тим й національної традиції, знівченої підступним сьогоденням. Історики французької літератури стверджують, що письменник бачив головне зло новітнього часу в надмірному шануванні інтелектуалізму, що занадто перебільшував свої потенції і на такий спосіб перетворювався в метафізичну доктрину [8, с. 580; 10, с. 142; 12, с. 580]. Особливо слід підкреслити, що представники інтелектуалізму намагалися по суті підкорити вічне інтересам земного, минушого. Під впливом ідей Берґсона [10, с. 141] Пеґі, поступово віддаляючись від ідей соціалізму, відповідно починає також з недовірою ставитись й до прогресу сучасних наук та до цього ж таки інтелектуалізму. Це – важливий момент його життя, пов'язаний з поверненням до віри.

Ще одне. Його патріотичні поривання приводять до ідеї відродження та очищення джерел національної традиції; з чого випливала його критика притаманних модерністській добі понять духу та світу.

Розв'язуючи ці проблеми, він видає свої три "Ситуації" (1907-08.): "Про ситуацію, яка склалася сьогодні в інтелектуальній партії", "Про ситуацію, яка склалася в інтелектуальній партії останнім часом перед випадковостями мирської слави", "Про ситуацію, яка склалася в сучасній історії та соціології". Це була відкрита боротьба, розпочата письменником проти Сорбонни та панівних наукових концепцій. Як інтелектуал, Пеґі "вірив" всім своїм еством в ідею, яку сповідував на той час. Отже, поза сумнівом, його творчість ніколи не була грою або прагматичним жонглюванням думками та поняттями. На інтелектуальну партію він щиро обрушувався саме через те, що вона, на його думку, грузла у формалізмі, свідомо зрікаючись національних коренів.

На цей час його духовними поведирями та наставниками вже стають персонажі всесвітньої історії як світського, так і духовного плану. Це Жанна д'Арк, св.Женев'єва, Діва Марія, а паралельно з ними – Гомер, Софокл, Декарт, Корнель, Гюґо, Берґсон тощо. Безперечно, що головне місце в духовному збагаченні Пеґі посідає відтепер Євангеліє. Пеґі "вміє" читати Св.Письмо: він його постійно цитує, коментує, перефразовує великі тексти, що надихають його згодом на розробку великих тем психологічного, морального, сакрального сенсу. Твори цього періоду

демонструють "включення вічного у тимчасове, духовного – в чуттєве, тілесного – в духовне" [10, с. 143]. Отже, чи говорить це про перехід Пегі на позиції духовності? Ні: тому що він завжди був духовний. Однак ця його духовність слугувала соціальному, натомість як відтепер він повністю віддавався духовності як такій, в її чистому вигляді. Його духовність докорінно змінила саме свої акценти.

Поступово нещодавній соціаліст переосмислює й своє ставлення до католицької віри, намагається заглибитися в самісінький її центр: для нього зв'язок між тілом і душею набуває свого значення по відношенню до Творця. Однак мислення Шарля Пегі, так само як і його містика, ніколи не абстрактні, ніколи не раціональні. У французькій критиці на це вказувалося неодноразово. Підкреслювалося, скажімо, що творча думка Пегі завжди перевантажена духовністю, спонтанно переходячи у слово та поетичні образи саме на зразок Слова Божого в притчах та рядках з Євангелія [8, с. 580]. Французький дослідник П.Брюнель справедливо говорить про те, що поеми Пегі останнього періоду (йдеться про такі твори як "Наша молодість", "Містерія милосердя Жанни д'Арк", "Містерія святих Безневинних", його славнозвісні "Гобелени") тяжіють до глибокого поєднання сильної духовної потреби та всезагального людського воскресіння [8, с. 581]. Говориться навіть про те, що його творча техніка наближується до ритуальної або молитовної. Кожний, хто ознайомився з будь-яким з його творів останнього періоду, не може не розділити цю думку. Це ми можемо побачити з нижченаведеного прикладу:

Ось єдина віра, що ніколи не буде порушена

Ось єдине поривання, яке пізнає злету,

Ось єдина мить, яку варто враховувати,

Ось єдина тема, що закінчується і продовжується [13, с. 164].

Не дивно, що герої Пегі сприймаються як напівбоги і напівлюди – як його улюблена героїня Жанна д'Арк або герої біблійного походження, що переживають земні пригоди і постають у людській своїй природі. Це праматір Єва, свята Женев'єва, чи навіть сам Ісус. Зійшовши на землю, але осяяні Благодаттю, вони є місіонерами та прочанами. У кожному з цих образів Пегі намагається побачити духовне через тілесне або навпаки. Він не спрощує ні в якому разі свою творчу мету: адже значно простіше зображати тілесне як тілесне, або духовне як духовне. Проте таке примітивне спрощення не для поета рівня Пегі. Він ставить перед собою творчу мету у філософському наповненні.

З вищесказаним пов'язана і поетична техніка Пегі. Його вірш – урочистий процес, що відтворює злиття духовного та світського. Владає в око, що чисельні поетичні синтаксичні повтори уподібнюються біблійним рядкам (тут можна побачити й техніку псалмів Давидових). Спостерігаємо постійні повтори від абстрактного до конкретного; цим поет "символізує містерію Втілення. Своїми наполегливими рухами, на думку французьких дослідників, Пегі утверджує впевненість усіх віруючих та свою власну

поко́ру, своє просте і з тим ревне завзяття” [11, с. 45]. Певно, що цей молитовний стиль художнього письма Пеґі може бути пояснений саме включенням у фабулу поем образів святих. Вже не з соціалістичною агресією, а з християнською покорою він формулює найблагородніше та найголовніше бажання: щоб заступництвом усіх тих святих, що уособлюють в собі любов, біль та героїзм, було врятовано всіх людей, щоб було повернуто “Все стадо на правицю від Отця” [8, с. 581]. Поетичні рядки останніх поем розкривають духовні проблеми, на яких тепер зосереджена його релігійна думка: спасіння, милість, повернення у невинність. Слід підкреслити, що автор намагається саме *реалізувати єдність* святого та світського, духовного та матеріального. Це робить його харизматику невід’ємною від великого реалізму згідно найважливішої для Пеґі ідеї “подвійного кореня”:

*Тому, що надприродне є також плотським
І дерево благодаті має глибокі корені
І занурюється в ґрунт і шукає до кінця,
І дерево роду людського є також вічним* [13, с. 166]

Безперечно, якщо б нам захотілося підкріпити цей уривок іншими зразками поетичної контамінації тілесного і духовного, взятими з будь-яких інших текстів Пеґі, нам би довелося просто напросто їх переписувати від початку до кінця. Можна навіть впевнено говорити, що саме ця ідея контамінації стає творчим імпульсом стилю. Невипадково у французькому літературознавстві наголошується на тому, що нова поезія Пеґі “перестає надихати на ідеали геометричної чистоти (як у Валері), або компрометувати себе різними забавками модернізму (як у Аполлінера). Містична, але невибаглива, вона хоче охопити людину повністю та привести її до природного джерела будь-якої поезії – до святості” [11, с. 45]. Цю думку повністю розділяє і автор цих рядків.

Сказане вище варто підсумовувати. З поверненням поета до віри, яке повністю висвітлило себе в його “Містерії милосердя Жанни д’Арк” (1910), усі ліві різко відсторонилися від автора. Проте в психологічному плані поет не змінюється. З притаманним його молодим рокам темпераментом, він відбиває ідеологічні атаки “світових католиків”; разом з тим, він ще й редагує свої містерії, видає “Гобелени” (1912р.), геніально втілює у віршах почуття воскресіння та містичної реальності.

Напередодні війни Пеґі віддає сили полеміці з соціалістами, що на його думку, перетворилися на буржуа, відмежовується від пацифізму. Під знаком Жанни д’Арк він відстоює ідею свободи як християнського буття. В цей момент доля поєднала в єдину цілісність протиріччя його особистості, що до цього зазнавала амбівалентності, одночасно була нервовою людиною і суворим борцем. Караючись і будучи покараним іншими, Пеґі врешті-решт отримав бажане – *внутрішню* однастайність.

Знаменним був творчий та біографічний фінал долі Шарля Пеґі: 5 вересня 1914 р. біля Віллеруа він був убитий в перші ж години славетної

битви на Марні. Цей героїчний кінець, ця смерть першого поета, що загинув за батьківщину, безсумнівно, звучить містичною нотою, тому що вона дивним чином сприяла швидкому примиренню французів. Тільки тепер всі зрозуміли щирість його поетичного образу, справжність його людської особистості. Він завжди відповідав своїй внутрішній суті, послідовно, але завжди відверто.

Шарль Пегі був дрейфусаром, націоналістом, войовничим дисидентом, соціалістом, антиклерикалом, католицьким активістом, співцем Жанни д'Арк, а наприкінці – стихійним ортодоксом першохристиянських часів. Отже, справедливим був вислів Р.Ролана: "Слово Пегі допомогло звільненню совісті тієї бентежної Франції, що розпитує себе саму". [4, с. 635]. Так можна було сказати лише про такого поета, як Шарль Пегі, тому що у своїй особі він втілював як раз той тип людини, якій надане рідкісне вміння щиро сприйняти своїм духом цілий світ.

1. Далин В.М. Люди и идеи. Из истории революционных и социалистических движений во Франции. – М., 1970.2.
2. История французской литературы в 3-х тт. Т.3.– М., 1959.
3. Краткая литературная энциклопедия в 8 тт. Т.5.– М., 1968.
4. Роллан Р. Собрание сочинений: 14тт. Т.14.– М., 1958.
5. Селибер Г. Шарль Пегі // Русская мысль, кн. X,– М., 1915, С.32-52.
6. Britannica: French literature. Beginning the 20th century: from 1900 to 1940. Comments & questions. Company Information. Advertising Sale. 1999-2000. – P.2-11.
7. Desachy P. Répertoire de l'affaire Dreyfus, dates et documents. –P., 1929.
8. Histoire de la littérature française.XIX-e et XX siècle. Par Pierre Brunel. P.: – Bordas, 1972.
9. Isaac J. Expérience de ma vie. Péguy. – P. 1959.
10. Lagarde André, Michard Laurent. XX siècle. Collection littéraire. P.: –Bordas, 1968.
11. Le XX-e siècle en littérature (Xavier Darcos, Alain Boissinot, Bernard Tartayre). P.: – Hachette, 1989.
12. Littérature. Textes et documents. XX-e siècles. – P.: Nathan, 1994.
13. Péguy Ch. Eve. – P., 1913.
14. Péguy Ch., " La Tapisserie de Notre – Dâme".– P., 1913.
15. Reinach Th. Histoire sommaire de l'Affaire Dreyfus. – P., 1924.
16. Rolland R. Péguy. En 3 volumes. V. 2. – P., 1924.

Summary

The article revise the place and role of an outstanding French poet Charles Péguy (1873-1914) in French and European literature of our time. The article deals with the problem of social, political, philosophical and cultural factors motivating the writer's outlook evolution at this period.

Стаття надійшла до редколегії 18.06.2002.